

Відповідно в перебігу антикризового управління необхідно визначати та аналізувати стратегічні ресурси підприємства, забезпечувати їхнє перетворення спочатку на потенціал успіху, а потім на стратегічні фактори успіху підприємства. Саме ресурсні обмеження, тобто наявність стратегічного потенціалу або передумов для його формування, визначають можливості та результативність програм фінансового оздоровлення підприємства. Особливе значення для адаптації ресурсів до змін зовнішнього середовища та трансформації потенціалу успіху на фактори успіху мають так звані «мета-ресурси» (маркетинг, операційний та фінансовий менеджмент, менеджмент персоналу та організації), якість яких є визначальною для досягнення фінансового оздоровлення. Завданням визнається завчасне виявлення кризових тенденцій за допомогою так званих «слабких сигналів», які провіщають можливість кризових явищ, і визначення заходів, які б протидіяли цим явищам

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка портфеля стратегій антикризового управління підприємствами торгівлі.

Список літератури

1. Бланк І.О. Основи фінансового менеджменту: В 2-х т. / І.О. Бланк. – К.: Ніка-Центр, Ельга, 2010.
2. Герчикова І.Н. Финансовый менеджмент / І.Н. Герчикова. – М.: Консалт-Банкир, 2010.
3. Градов А.П. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / А.П. Градов. – СПб.: Спец. лит., 2010.
4. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко. – К.: КДТЕУ, 2010.

УДК 005.336:658

Гаркуша О.Ю. (ДонНУЕТ, Донецьк)

РОЗВИТОК ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

У статті обґрунтовано доцільність застосування основних положень теорії конкурентоспроможності для побудови механізму розвитку підприємства в умовах конкурентного середовища. Доведено, що визначення конкурентоспроможності підприємства має ґрунтуватися на комплексному дослідженні її статичних і динамічних ознак.

Ключові слова: конкуренція, конкурентне середовище, розвиток, функціонування, конкурентоспроможність, підприємство.

В умовах глобалізації економіки кардинальні зміни середовища функціонування сучасних підприємств обумовлюють необхідність пошуку нових способів виживання економічних організацій. Внаслідок зміщення акцентів від

прямого протистояння до «співконкуренції» щодо пояснення природи конкуренції постає проблема розвинення та впровадження нових, відмінних від класичних, форм реалізації економічних інтересів основних дієвих суб'єктів ринку: підприємств, компаній, фірм, організацій, установ. У такому контексті одним із перспективних способів забезпечення ефективного розвитку підприємств є досягнення високого рівня їх конкурентоспроможності.

Різні аспекти проблем розвитку та конкурентоспроможності підприємств, а також їх взаємозв'язку визначали такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як М.С. Абрютіна, А.В. Граčov, Л.Л. Антонюк, І.В. Брянцева, В.О. Василенко, К.С. Лосєв, Г.Б. Клейнер, В.А. Павлова, А.О. Підпанок, Н. Россоха, О.М. Скібицький, Є.М. Смирнов, І. Смолін, Б. Уорд, В.Г. Шинкаренко, Р.А. Фатхутдінов, А. Хан та ін. Однак залишаються не розкритими питання визначення напрямку розвитку підприємства на основі досягнутого рівня його конкурентоспроможності.

Тому метою цієї публікації є обґрунтування можливості застосування основних положень теорії конкурентоспроможності для побудови механізму розвитку підприємства в умовах конкурентного середовища.

Поняття «конкуренція» й «розвиток» тісно взаємопов'язані. Причому характер цього взаємозв'язку визначає саме конкуренція.

Будучи двигуном, рушійною силою будь-яких змін, конкуренція спрямовує розвиток, визначає можливі його траєкторії. Саме тиск конкурентів змушує суб'єктів ринку оновлювати техніку, впроваджувати новітні технології, шукати нові, більш прогресивні методи підвищення власної ефективності.

Інший бік цієї взаємодії закладено в механізмі конкурентоспроможності, оскільки в умовах ринку лише конкурентоспроможні суб'єкти здатні розвиватися, незважаючи на протидію конкурентів. Тому розвиток підприємства в умовах конкурентного середовища є неможливим без вирішення проблем конкурентоспроможності, так само як удосконалення механізмів розвитку підприємства неможливе без перегляду наявних положень теорії та практики управління конкурентоспроможністю.

Термін «конкурентоспроможність» є одним із найбільш уживаних у сучасній практиці управління. Його можна знайти в будь-якій роботі, присвяченій питанням розвитку підприємства в умовах конкурентного середовища. Разом із тим термінологію в галузі управління конкурентоспроможністю не можна назвати стандартизованою.

Термінологічні протиріччя насамперед проявляються в наявності численних трактувань поняття «конкурентоспроможність», які відрізняються за науковою позицією автора й особливостями формулювання дослідницьких завдань. Як наслідок на сьогодні ми маємо ситуацію коли поняття «конкурентоспроможність» означає різне не тільки для споживачів і виробників, але й для економістів, маркетологів, що проявляється в наявності великої кількості різних теоретичних підходів (наприклад, компаративного, ресурсного, системного, маркетингового, управлінського [1-2] тощо).

Іншою, не менш важливою, термінологічною проблемою теорії конкурентоспроможності є статичний характер поданих визначень. Хоча позиції авторів

у цьому питанні прямо не заявляються, на сьогодні серед економістів панує уявлення про конкурентоспроможність як характеристику статичного стану підприємства, тобто його ринкову позицію порівняно з конкурентами, наприклад [1; 3].

Нерідко в межах однієї публікації автори спочатку наголошують на динамічних властивостях конкурентоспроможності, а надалі обмежуються лише визначенням конкурентної позиції підприємства. Така ситуація, безумовно, ускладнює можливість використання наявного термінологічного апарату конкурентоспроможності під час розгляду питань розвитку підприємства в конкурентному середовищі.

Не можна сказати, що питання динамічної інтерпретації конкурентоспроможності підприємства є новим для економічної науки.

На сьогодні в науковій літературі можна знайти окремі спроби визначення динамічних властивостей конкурентоспроможності у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Наприклад, В.А. Павлова стверджує, що конкурентоспроможність поєднує в собі такі властивості підприємства, як спроможність зберігати конкурентні позиції на ринку або змінювати їх у процесі адаптації до мінливого конкурентного середовища функціонування [4, с. 12].

За словами І.М. Акімової, конкурентоспроможність – це здатність організації продовжувати працювати в обраній сфері бізнесу, коли макросередовище швидко змінюється, адаптуватися до змін навколишнього середовища, створювати свої конкурентні переваги й на цій основі досягати кращих результатів діяльності, ніж конкуренти [5].

На думку В.Г. Шинкаренка й А.С. Бондаренко, конкурентоспроможність – це динамічна характеристика здатності підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища та забезпечувати при цьому певний рівень конкурентних переваг [6, с. 14].

Як бачимо, наведені визначення цілком відповідають критеріям розвитку підприємства як динамічного процесу набуття системою нової якості, виходу на новий якісний рівень життєдіяльності.

У науковій літературі також можна знайти спроби авторів поєднати статичні та динамічні ознаки конкурентоспроможності [7-10; 14].

Так, Л.В. Балабанова й А.В. Балабаниць [7], досліджуючи конкурентоспроможність, наголошують, що її визначає конкурентна позиція підприємства на ринку, яка характеризує ступінь задоволення потреб покупців і ефективність діяльності, а також можливості підприємства та динаміка його пристосування до мінливих умов конкуренції.

І. Смолін, окрім досягнутої (реалізованої) конкурентоспроможності, яка відображає результати реалізованих конкурентних переваг підприємства, що воно мало в минулому періоді, пропонує визначати динамічну конкурентоспроможність підприємства. На думку автора, високий потенційний конкурентний статус підприємства необхідно ще реалізувати. Для цього слід визначити інтенсивність просування підприємства цим шляхом, якщо необхідно – скоригувати його стратегію й тактику. Така характеристика забезпечується визначен-

ням динамічної конкурентоспроможності підприємства, що відображає ступінь інтенсивності процесу зміни конкурентного статусу організації [8].

На відміну від досягнутої, динамічна конкурентоспроможність відображає зміни основних показників конкурентоспроможності підприємства в часі, тобто характеризує тенденцію розвитку реалізованих підприємством конкурентних зусиль [8].

Цікавий підхід до вирішення проблеми динамічної інтерпретації конкурентоспроможності пропонує І.В. Булах [9].

На думку вказаного автора, результати оцінки конкурентоспроможності підприємства мають різні сфери застосування під час вироблення підприємством управлінських рішень: це тактичний і стратегічний рівень. У зв'язку з цим запропоновано використовувати різні поняття, які відповідають стратегічному чи тактичному рівню управління, а також поняття, які характеризують статичний і динамічний стан.

Тактична конкурентоспроможність характеризує статичний стан підприємства, тобто його спроможність ефективно функціонувати в релевантному зовнішньому середовищі, займаючи певну конкурентну позицію в указаний період часу [9].

Для динамічної інтерпретації конкурентоспроможності запропоновано використовувати поняття «конкурентостійкість», яке відображає стан підприємства в динаміці, тобто його конкурентну поведінку.

Під конкурентостійкістю підприємства, у свою чергу, розуміють здатність підприємства забезпечувати заданий рівень конкурентоспроможності протягом тривалого проміжку часу функціонування підприємства [10].

Поєднання статичних і динамічних властивостей конкурентоспроможності виражено в понятті «стратегічна конкурентоспроможність», під якою автор розуміє потенційну спроможність підприємства до ефективного функціонування в майбутньому релевантному зовнішньому середовищі [9].

На нашу думку, такий підхід є цілком обґрунтованим. Однак постає питання щодо використання терміна «конкурентостійкість» для позначення динамічних властивостей конкурентоспроможності.

Справа в тому, що це поняття не відбиває потенційного розвитку конкурентоспроможності підприємства. Можна погодитися із Л. Прус [11], на думку якої, конкурентостійкість є необхідною, але недостатньою передумовою сталого розвитку підприємства в динамічному конкурентному середовищі.

Насправді під станом стійкості розуміють здатність динамічної системи підтримувати намічений режим функціонування, незважаючи на зовнішні збурення, які впливають на неї; здатність системи відновлювати початковий (або наближений до нього) стан після певного збурення, що проявляється у відхиленні параметрів системи від номінального значення [12, с. 19].

Розвиток, у свою чергу, – це «процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового якісного стану; від простого до складного; від нижчого до вищого» [13, с. 572].

Із наведених визначень стає очевидним, що стійкість так чи інакше пов'язана із забезпеченням стабільності системи, постійності її складових, тоді як

зміст терміна «розвиток» урахує зміни, що відбуваються в системі та її оточенні.

Відповідно й термін «конкурентостійкість» відбиває спроможність соціально-економічної системи, що зазнала певного негативного впливу (у цьому випадку – тиску конкурентів), повернутися до початкового стану (конкурентоспроможність) завдяки власним ресурсам і можливостям. Іншими словами, конкурентостійкість характеризує здатність підприємства підтримувати свій стан у певних заданих межах, тобто забезпечувати процес функціонування. Для розвитку ж підприємства необхідні зміни параметрів його життєдіяльності.

Питанню динамічної інтерпретації конкурентоспроможності також приділено увагу в роботах інших авторів. Так, Л. Прус [11] для відображення динамічних властивостей конкурентоспроможності вищих навчальних закладів вводить поняття «конкурентогнучкість».

На думку автора, з позиції стану системного розвитку конкурентоспроможність доцільно поділяти на статичну (конкурентостійкість) та динамічну (конкурентогнучкість). Причому якщо під конкурентостійкістю розуміється спроможність зберігати з мінімальним коливанням досягнутий рівень конкурентоспроможності й здатність до виживання та якомога довшого функціонування на ринку, то під конкурентогнучкістю – спроможність вищого навчального закладу вчасно розпізнавати зміни в зовнішньому середовищі й розвивати власний потенціал таким чином, щоб адекватно реагувати на ці зміни. Отже, перша складова конкурентоспроможності дозволяє підприємству бути конкурентоспроможним сьогодні, а друга – в майбутньому.

Такий підхід здається більш обґрунтованим, оскільки саме в процесі адаптації до зовнішнього середовища підприємство здатне змінювати свій стан, набувати нових якостей, що забезпечать його успішну життєдіяльність у майбутньому, тобто розвиватися.

Схожими є висновки Є.В. Назмутдінової [14]. Із позиції впливу на стратегічний розвиток підприємства автор пропонує поділяти конкурентоспроможність на два види або на дві складові:

- статична (позиційна) конкурентоспроможність підприємства, тобто його «ринкова сила» порівняно з конкурентами;
- динамічна конкурентоспроможність, що характеризує потенціал підприємства щодо інтегрування, створення та реконфігурації інновацій у різних сферах діяльності, тобто здатність підприємства до розвитку.

Відповідно й оцінювання конкурентоспроможності підприємства має відбуватися з погляду її статичного та динамічного станів.

Висновки. Отже, варто погодитися з наведеними вище поглядами науковців і розглядати конкурентоспроможність як складне, багаторівневе явище. Також ми погоджуємось із необхідністю виділення статичних і динамічних ознак конкурентоспроможності підприємства:

- статичної – підтримка функціонування, експлуатація наявного потенціалу за умов конкуренції (статична конкурентоспроможність);
- динамічної – розвиток власного потенціалу в конкурентному середовищі (динамічна конкурентоспроможність).

Комплексне дослідження цих складових створює фундамент для побудови ефективного механізму розвитку підприємства в конкурентному середовищі, який урахуватиме не лише поточні зміни конкурентної позиції підприємства, а й довгострокову спроможність підприємства щодо конкурування.

Перспективи подальших досліджень у межах цієї проблеми полягають в обґрунтуванні методик і показників оцінки конкурентоспроможності підприємства з погляду її статичних і динамічних ознак.

Список літератури

1. Іванов Ю.Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: монографія / Ю.Б. Іванов, П.А. Орлов, О.Ю. Іванова. – Х.: ІНЖЕК, 2008. – 352 с.
2. Белецкая И.И. Конкурентоспособность в ее современной трактовке / И.И. Белецкая // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 10 (40). – С. 81-88.
3. Шарко М.В. Теоретические основы понятийно-терминологического аппарата конкурентоспособности / М.В. Шарко, Е.А. Оболонцева // Економіка, фінанси, право. – 2007. – № 12. – С. 8-11.
4. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: монографія / В.А. Павлова. – Донецьк: ДУЕП, 2006. – 276 с.
5. Акимов И.М. Промышленный маркетинг: монография / И.М. Акимов. – 2-е изд.. – К.: Знания; КОО, 2001. – 294 с.
6. Шинкаренко В.Г. Управление конкурентоспособностью предприятия: монография / В.Г. Шинкаренко, А.С. Бондаренко. – Х.: ХНАДУ, 2003. – 186 с.
7. Балабанова Л.В. Стратегічне маркетингове управління конкурентним потенціалом підприємства / Л.В. Балабанова, А.В. Балабаниць // Торгівля і ринок України. – Вип. 15, т. 2. – Донецьк: ДонДУЕТ, 2003. – С. 8-15.
8. Смолін І.В. Стратегічне планування розвитку організації: монографія / І.В. Смолін. – К.: КНТЕУ, 2004. – 344 с.
9. Булах І.В. Оцінка конкурентоспроможності підприємств електрозв'язку: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. / І.В. Булах – О.: Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова, 2008.
10. Булах І.В. Конкурентостійкість підприємства як економічне поняття та його значення у галузі зв'язку / І.В. Булах, Т.Б. Надтока // Наукові праці ДонНТУ. Сер. економічна. – 2004. – Вип. 80. – 200 с.
11. Прус Л. Теоретичні засади управління конкурентоспроможністю вищих навчальних закладів / Л. Прус // Вісник ТДЕУ. – 2006. – № 2. – С. 20-27.
12. Василенко В.А. Менеджмент устойчивого развития предприятий: монография / В.А. Василенко. – К.: Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
13. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: соврем. написание. В 4 т. Т. 4 / В.И. Даль. – 2001. – 1144 с.
14. Назмутдинова Е.В. Организационно-методические аспекты формирования отраслевой стратегии в условиях кластеризации производственной сферы региона / Е.В. Назмутдинова // Вестник УГТУ-УПИ. Сер. Экономика и управление. – 2009. – № 1. – С. 58-64.